

Petr POLEHLA

“Accipite disciplinam et servate illam.” Studijní řády Biskupského semináře v Hradci Králové vydané biskupy Blümegenem a Trautmannsdorfem v letech 1766 a 1802 jako pramen poznání formace diecézního kléru¹

Abstract: Accipite disciplinam et servate illam. The Study Rules of the Episcopal Seminary in Hradec Králové Issued by the Bishops Blümegen and Trautmannsdorf between 1766 and 1802 as a Source of Knowledge of the Formation of the Diocesan Clergy

The present paper presents two documents controlling the course of the Bishopric Seminary and the Institute of Theology in Hradec Králové. The documents in question are Institutio seminarii episcopalis Reginae-Hradecensis, the statutes of the seminary issued by bishop Hermann Hannibal Blümegen in 1766, and Institutum seminarii episcopalis Reginæ-hradecii, the statutes created by bishop Tadeas M. Trautmannsdorf in 1802. Studying these normative sources can be a good starting point for our knowledge of the character and the life of the institution. Information on the clerical formation is extremely important for the period of Josephinism when the way and quality of the human life were significantly influenced by the clergy.

Key words: seminary – priest – bishop – statutes

Výchova kněžského dorostu patřila vždy k důležitým povinnostem biskupa. Ten měl a má dohlížet na správné vzdělávání kněží a jejich formaci v patřičných institucích.² V královéhradecké diecézi založené roku 1664 plnil po dlouhá léta roli tohoto ústavu biskupský seminář.

1 Článek je výstupem Specifického výzkumu FF UHK *Studijní řády Biskupského semináře v Hradci Králové vydané biskupem Blümegenem a Trautmannsdorfem v letech 1766 a 1802.*

2 Učitelství úřad biskupa, který se týká i vzdělávání a formace kněží, podtrhuje řada církevních dokumentů jak historických, tak současných: nejnověji srov. *Katechismus katolické církve*, Praha 1995, např. §77, 85. V prvotním období církve byli kandidáti ke kněžství formováni a vzděláváni přímo v biskupově domě. Srov. Dominik DUKA, *Úvod do teologie*, Praha 1998, s. 4. Kořeny instituce biskupského semináře, který formoval budoucí kněze jak výchovou, tak výukou, sahají do 4. století.

Biskupský seminář v Hradci Králové, založený 23. září 1706, prošel ve svých dějinách řadou proměn, jak bude ve stručnosti naznačeno níže. Mezi jeho studenty a pedagogy nalézáme osobnosti, které se zapsaly do náboženského, společenského či vědeckého života a jejichž význam přesáhl mnohdy hranice regionu.³ Kvalita výuky a výchovy v semináři se potažmo dotýkala velké části obyvatel východních Čech, neboť v roce 1735 vydal biskup Jan Josef Vratislav z Mitrovic (1733–1753)⁴ ustanovení, že do farností zdejší diecéze nemůže být přijat žádný kaplan, který by neprošel výchovou v hradeckém semináři.⁵ Je třeba podotknout, že kněží se nevzdělávali jen v teologických disciplínách. Počátkem 19. století se začala též vyučovat pedagogika a nauka o zemědělském hospodaření, takže i v těchto oborech mohli kněží přenášet potřebné znalosti do svých pozdějších působišť. Řada kněží využila nabyté jazykové schopnosti a znalosti k překladatelské činnosti, a tak se stala zprostředkovateli mnoha děl světové literatury. Právě východní Čechy vynikaly početným uvědomělým a aktivním klérem v době národního obrození.⁶

Sv. Augustin, biskup severoafrického města Hippo, navrhl duchovním, aby se vzdali svého osobního majetku a žili s ním při biskupském kostele jako prvotní křesťanská obec. Tak došlo ke sloučení klášterní kázně s pastýřským posláním, což nemělo v Africe ani jinde obdoby. Srov. Gilbert KRANZ, *Augustin. Život a působení*, Kostelní Vydří 1998, s. 58. Biskupské školy vedené v duchu sv. Augustina se začaly šířit i jinde v Evropě. Například papež Evžen II. ustanovil roku 826, aby byl u každého katedrálního kostela vytvořen příbytek, v němž budou formováni mladí klerici. Třetí lateránský koncil nařídil roku 1179, aby při katedrálách bylo vytvořeno beneficium na podporu učitele, který se bude věnovat výuce kleriků; srov. heslo *Seminary education* in: *New Catholic Encyclopedia*, vol. 2, Washington D. C., 2003², s. 894. K proměnám formace kněží během středověku a raného novověku srov. např. Ivo PROKOP, *Vznik kněžského semináře se zvláštním přihlédnutím k dějinám pražského arcibiskupského alumnátu do roku 1783*, in: *In omnibus Caritas: sborník Katolické teologické fakulty*, Praha 2002, s. 485–545; dále srov. Heinz FINGER, *Priesterseminar und Universität. Das Konzil von Trient und die Wege der Priesterausbildung*, in: *Ortskirche und Weltkirche in der Geschichte*, Wien 2011, s. 851–888.

- 3 Zmiňme například buditele a jazykovědce J. L. Zieglera, kanovníka a sociologa F. Reyla, proslulého z diskuse s T. G. Masarykem, nebo pozdějšího biskupa, horlivého budovatele, publicistu a iniciátora katolického spolkového a literárního života E. Brynycha.
- 4 U biskupů uvádíme data jejich působení na královéhradeckém biskupském stolci.
- 5 Biskupská knihovna Hradec Králové (dále Bk HK), *Memorabilien-Buch der königgrätzer Bisthums-Herrschaft Chrast und des königgrätzer Bisthums*, Theil II, (dále jen MB), Hradec Králové 1848, nesignováno, s. 138.
- 6 Např. první rektor obnoveného semináře s institutem jmenovaný biskupem Trautmannsdorfem roku 1802, kanovník Jan Nepomuk Teichl, se velmi zasloužil o rozvoj a pěstování českého jazyka a literatury. Zřídil nadaci ve výši 8000 zlatých, z níž měl být placen učitel češtiny v institutu a do seminární knihovny měla být postupně zakupována česká literatura. Srov. Petr ADAM, *Stručný úvod do dějin Katedrální kapituly při chrámu Svatého Ducha v Hradci Králové*, in: *Statuta Katedrální kapituly při chrámu Svatého Ducha v Hradci Králové*, Hradec Králové 2004, s. 29. Dále srov. Tomáš PETRÁČEK, *Církev a národ: Role kněze a církve v národním obrození*, in: *Vlastenectví, církev a společnost v proměnách 19. a 20. století*, Dobruška 2009, s. 46–47.

Cílem tohoto příspěvku je představit dva významné dokumenty, jimiž se řídil chod této instituce, a zasadit je do kontextu vývoje katolicismu v 2. polovině 18. století a na počátku století následujícího. Jedná se o *Institutio seminarii episcopalis Reginae-Hradecensis*,⁷ stanovy semináře vydané roku 1766 biskupem Heřmanem Hanibalem Blümegenem (1764–1774), a dále o stanovy *Institutum seminarii episcopalis Reginae-hradecii*,⁸ sestavené roku 1802 biskupem Maria Tadeášem Trautmannsdorfem (1795–1811),⁹ které vtiskly ústavu nový charakter. Pokusíme se ukázat, zda lze na uvedených dokumentech vysledovat značnou proměnu náboženského myšlení a hodnot, kterou přineslo osvícenství a jím ovlivněný josefinismus. Budeme se též ptát, zda a případně jak odrážejí starší regule ještě barokní, avšak již doznávající a uvnitř samotné církve často kritizovanou zbožnost, a zda se vůči ní vymezují stanovy nové. Lze mezi nimi najít zásadní myšlenkový rozdíl, nebo jsou již oboje utvářeny v podobném duchu, jen se liší mírou uplatnění nových tendencí?

Založení semináře v Hradci Králové vycházelo z požadavků tridentského koncilu. Ten probíhal přerušovaně v letech 1545–1563 a ve své závěrečné etapě se věnoval tématice výchovy těch, kdo se rozhodli ke kněžskému povolání. Na jeho 23. zasedání byla zdůrazněna svátostnost kněžského svěcení, které je účastenstvím na kněžství Ježíše Krista. Nejvyšší stupeň kněžství má dle dokumentu biskup a jenom on může vkládáním rukou předávat kněžství, které vtiskuje do duše nezrušitelné znamení.¹⁰ Rozhodnuto bylo zřídit semináře na celocírkevní úrovni jako prostředek k výchově duchovních, a to nejen při katedrálních chrámech.¹¹ Zdůrazněno bylo, že hlavní autoritou v seminárních záležitostech je sídelní biskup, který má vybrat v blízkosti katedrály či na jiném vhodném místě dům pro kandidáty kněžství. Mladíci měli být narozeni v manželství a být starší dvanácti let. Vyžadovala se znalost čtení a psaní a vhodné předpoklady pro kněžskou službu. Kandidátům z chudých poměrů mělo být pomůženo v krytí nutných nákladů, které souvisely se studiem.¹² Biskupové dostali právo požadovat *alumnaticum* neboli *seminaristicum*, což byla dávka, kterou směl biskup vybírat od držitelů církevních úřadů

7 Bk HK, *Institutio seminarii episcopalis Reginae-Hradecensis*, Hradec Králové 1766, nepaginováno, sing. 1567.

8 Státní okresní archiv v Hradci Králové (dále jen SOKA HK), Biskupský seminář v Hradci Králové (dále HK–BSř), kart. 3, inv. č. 198, *Institutum seminarii episcopalis Reginae-hradecii*.

9 Někdy bývá uváděn jako konec jeho episkopátu až rok 1814, kdy se ujal arcibiskupského stolce v Olomouci, na něž byl zvolen tamní kapitulou v roce 1811, ale papežem potvrzen až o tři roky později.

10 Srov. *Canones et decreta sacrosancti oecumenici et generalis concilii Tridentini*, Romae 1564, Sessio XXIII, zejména cap. IIII.

11 Srov. Joseph LECLER, *Trident*, II, Mainz 1987, s. 493.

12 Srov. *Canones et decreta*, Sessio XXIII, *Decretum de reformatione*, cap. XVIII.

v diecézi na uhrazení nákladů na zřízení a vydržování seminářů.¹³ Tento způsob byl ošetřen kanonickým právem, takzvaným *lex diocesana*.¹⁴ Usnesení tridentského koncilu týkající se kněžské výchovy bylo vyhlášeno 26. ledna 1564 bulou *Benedictus Deus et Pater* papeže Pia IV. a pro dodržování ustanovení byla zřízena nová kongregace koncilu. První semináře tridentského typu vznikly v arcidiecézi milánské, v jejímž čele stál účastník koncilu sv. Karel Boromejský, a stávaly se vzorem pro semináře v dalších diecézích po celé Evropě.¹⁵

V českých zemích, také vinou dlouhé sedisvakance na pražském arcibiskupství, nebyla situace ve výchově a vzdělávání kléru vzhledem k novým požadavkům uspokojivá. Vyhlášení dekretů tridentského koncilu se v Čechách uskutečnilo až na diecézní synodě roku 1605, jež probíhala za arcibiskupa Zbyňka Berky z Dubé, který zde zdůraznil nutnost založení semináře dle koncilních dekretů. Avšak arcibiskupova smrt v roce 1606 tyto snahy zhatila.¹⁶ Situace se změnila až po Bílé hoře za arcibiskupa Arnošta Harracha. Univerzitní mistr a provinciál kapucínů na Hradčanech Valerián Magni opakovaně zdůrazňoval již starší návrh zřídit v zemi pod pražským arcibiskupstvím čtyři biskupství, při nichž by také měly vzniknout kněžské semináře,¹⁷ což nás již zavádí do Hradce Králové.

Zodpovědnost za výchovu a vzdělání kněží měl vždy sídelní biskup diecéze, což byl před založením biskupství hradeckého pražský arcibiskup. Po zřízení biskupství roku 1664 přešla tato povinnost na Matouše Ferdinanda Sobka z Bilenberka, prvního královéhradeckého biskupa, jenž zastával tento úřad do roku 1668. Vydržoval dva alumny ve městě v nedávno založeném jezuitském semináři¹⁸ a na další dva významně

13 Srov. tamtéž. Dávka byla nazývána někdy též *taxa conciliaris*. Srov. Franz KAULEN, *Wetzer und Welte's Kirchenlexikon oder Encyclopädie der katholischen Theologie und ihrer Hilfswissenschaften, 1. Band*, Freiburg im Breisgau 1882, s. 79.

14 Srov. F. KAULEN, *Wetzer und Welte's Kirchenlexikon*, 3. Band, s. 1768; dále srov. *Corpus Iuris Canonici*, can. 264.

15 Srov. I. PROKOP, *Vznik kněžského semináře*, s. 509–510.

16 Srov. tamtéž, s. 513.

17 Srov. František KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve římské a kníže arcibiskup pražský. Historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623–1667*, Praha 1886, s. 64–65. Dále srov. Alessandro CATALANO, *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008, s. 84–85, 124–125.

18 Kooperace s Tovaryštvem byla v tomto směru příkladná a na poli vzdělávacím ve srovnání s jinými biskupstvími až výjimečná. Jezuité po vzniku biskupského semináře vykonávali v ústavu některé funkce a také se podíleli na výuce. Po zrušení řádu našli někteří uplatnění jak v semináři, tak v dalších službách hradeckých biskupů, např. historik J. Haiden; srov. Jakub ZOUHAR, *Mezi Prahou a Hradcem Králové. Historik Jan Haiden S. I. (1716–1803)*, in: Petr Polehla (ed.), 350 let královéhradecké diecéze, Červený Kostelec 2015, s. 320–329. První zdejší biskupové, kteří neměli ve městě ani kde bydlet, nacházeli často útočiště právě v jezuitské koleji; srov. Klára ZÁŘECKÁ, *Vztahy královéhradeckého biskupství a koleje Tovaryšstva Ježíšova v Hradci Králové mezi léty 1664 až 1773*, in: P. Polehla (ed.), 350 let královéhradecké diecéze, s. 279–282. Studenti koleje se také podíleli, zejména divadelní a hudební produkcí, na mnoha církevních slavnostech pořádaných biskupství; srov. Petr POLEHLA, *Jezuitské*

příspěval.¹⁹ Také staroboleslavský probošt a světicí pražský biskup Daniel Vít Nastoupil ze Schiffenberka odkázal roku 1665 jezuitskému semináři v Hradci Králové 1000 zlatých. Z jejich úroků zde měl být udržován bohoslovec z chudých sociálních poměrů.²⁰ Ostatní bohoslovci studovali většinou v Praze a byli před kněžským svěcením biskupem přezkušováni z teologických disciplín.²¹ Na založení vlastního semináře nebylo uprostřed problémů, s nimiž se Sobek potýkal při vzniku biskupství, ani pomyšlení.²²

Budování biskupského semináře v Hradci Králové započalo teprve za pátého sídelního biskupa, Tobiáše Jana Beckera (1702–1710). Biskup se rozhodl zřídit seminář v prostorách bývalého purkrabství, které byly původně určeny pro stavbu biskupské rezidence.²³ S přestavbou budovy se začalo roku 1709, kdy byl položen i základní kámen k seminárnímu kostelu sv. Jana Nepomuckého. Prostory purkrabského domu byly postupně přebudovávány na biskupský seminář, což bylo možno jen díky zřízení různých nadací.²⁴ Stavba semináře byla dokončena za biskupa Jana Adama Vratislava z Mitrovic

divadlo v Hradci Králové, in: Jan Hojda a kol., *Jezuité ve východních Čechách*, Hradec Králové 2008, s. 55–58.

- 19 „Wahrlich, ein sehr bescheidener Anfang!“ poznamenává k počátkům kněžské formace v nově vzniklé diecézi jeden z jejich pozdějších kněží a historiků. Viz Hugo BRÜCKNER, *Die Gründung des Bistums Königgrätz*, Königstein 1964, s. 214.
- 20 Srov. Josef BURYŠEK, *Theologický ústav a kněžský seminář*, in: S. Kadečka (ed.), Hradec Králové, Hradec Králové 1948, s. 139.
- 21 Srov. H. BRÜCKNER, *Die Gründung*, s. 214–215; dále srov. Eva ŽEROVICKÁ – Vladimír ŠIMEK – Klára FUSKOVÁ, *Biskupský seminář. Soupis kostelů v Hradci Králové*, Hradec Králové 1994, s. 9.
- 22 Vlastnímu založení biskupství stál v cestě kromě nedostatku financí také odpor města, který byl motivován zejména ekonomickými faktory a stavovskou rivalitou mezi měšťanstvem a vyšším duchovenstvem. Představitelům města nebyla po chuti přítomnost vyšší církevní hierarchie, čímž celý spor připomíná dřívější odpor měst k přítomnosti šlechty v městském teritoriu. Obava o ztrátu těžce nabytých svobod a privilegií je patrná ve všech krocích magistrátu proti zřízení biskupství a proti prvním biskupům samotným (opakovaně se řešila např. otázka vaření piva novým biskupem). Konšelé také nesouhlasili s tím, aby část finančních prostředků, které poskytovali arciděkanovi, hlavnímu duchovnímu správci města, šla na provoz biskupství, jak to navrhoval arcibiskup i panovník. Město opakovaně argumentovalo tím, že je zadlužené a nemůže se ještě podílet na udržování biskupa. Také ve jmenování nového arciděkana Jakuba Zottinése, jenž měl být biskupovým nejbližším spolupracovníkem a členem plánované kapituly, spatřovali měšťané zásah od svých starobylých patronátních práv. Navíc byl tento duchovní velmi konfliktní a spory s městem se za doby jeho pobytu v Hradci kupily jeden na druhý. Srov. H. BRÜCKNER, *Die Gründung*, s. 83–90, 131–138. Dále k tématu srov. zejména Jaroslav MIKAN, *Vznik a počátky hradeckého biskupství*, Hradec Králové 1946.
- 23 Císař Josef I. zvláštním listem ze dne 23. září 1706 přenechal biskupství budovu starého purkrabství. Srov. *MB II*, s. 138; dále srov. *MB III*, s. 301–302, No. CLXI. *Opis listu císaře Josefa I. biskupovi T. Beckerovi* (odpověď na biskupovu žádost ze dne 8. 7. 1706) ve Vídni 23. 9. 1706. K tématu dále srov. Jiří SLAVÍK, *Hledání místa pro biskupskou rezidenci*, in: Jan Hojda – Petr Polehla (eds.), *Biskupská rezidence v Hradci Králové. 300 let od vybudování*, Hradec Králové 2010, s. 39.
- 24 Jejich přehledný výčet předkládá ve své kronice děkan Václav Kalaš; SOKa HK, Děkanství úřad a vikariátní úřad Hradec Králové, kniha 2, inv. č. 3, *Pamětní kniha Děkanství králové-hradeckého*, II, s. 470–471.

v roce 1714.²⁵ Prvním rektorem semináře byl 15. března roku 1714 jmenován kanovník katedrálního kostela Sv. Ducha Jiří Josef Pruša.²⁶ Do semináře bylo uvedeno prvních šest kněží-vikaristů,²⁷ kteří skončili svá studia v Praze a po vysvěcení se ještě nějakou dobu měli zdokonalovat v kněžské praxi. Vedle již vysvěcených kněží zde později pobývalo osm alumnů z diecéze, kteří po absolvování filozofických studií na pražské fakultě ještě nějaký čas pokračovali v teologických studiích v Hradci a po složení zkoušek přijali svěcení.²⁸

Velkým ohrožením pro seminář bylo zřízení generálního semináře pro českou církevní provincii v Praze roku 1783. Proto biskup Jan Leopold Hay (1780–1794) podal k císaři Josefu II. žádost o výjimku, aby hradecký seminář nadále fungoval jako kněžský dům. Mezitím bylo rozhodnuto dvorským dekretem ze dne 21. srpna 1783, aby vedle generálního semináře byly v diecézích zřízeny kněžské domy, v nichž by se bohoslovci po skončení studia filozofie a teologie připravovali na přijetí kněžského svěcení a pastorační činnost. Hradecký seminář tedy nadále fungoval v těchto intencích jako kněžský dům. Základní jmění bylo ponecháno semináři, ale *seminaristicum* v částce 600 zlatých připadlo generálnímu semináři v Praze. Bohoslovci vystudovaní v Praze se v Hradci připravovali na přijetí svěcení a potom rok až dva asistovali v katedrále a cvičili se v kněžské pastorační službě.²⁹

Hlavní zásluhu na založení diecézního semináře jakožto bohosloveckého učiliště měl patnáctý sídelní biskup Maria Tadeáš hrabě Trautmannsdorf-Weinsberg. Jeho velkým dílem bylo zřízení dvoustupňového církevního školství, čímž se vyřešil problém zvýšení nároků na vzdělanost kléru v diecézi. Biskup vyvinul v tomto směru velké úsilí: několikrát se písemně obrátil s žádostí na císaře a osobně navštívil gubernium v Praze a císařský dvůr ve Vídni. Nakonec byly jeho žádosti vyslyšeny. Dne 24. března 1802 císař František II. dovolil, aby bylo opět otevřeno gymnázium v Německém Brodě a v královéhradeckém kněžském domě byl po dohodě se zemskou vládou nově upraven teologický institut. Po dalším jednání s místodržitelstvím a úpravě předloženého biskupského návrhu bylo dekretem ze dne 25. srpna 1802 potvrzeno zřízení semináře s teologickým institutem ve stávajícím kněžském domě a povolena byla také dotace z náboženského fondu, což mělo zvláště velký význam pro nemajetné kandidáty, kterým se tím dostávalo podpory

25 Srov. MB II, s. 150.

26 Srov. J. J. SOLAŘ, *Dějepis Hradce Králové n. Labem a biskupství hradeckého*, Praha 1870, s. 468–469.

27 Podmínka Kongregace pro šíření víry, která svoji dotaci na seminář vázala tím, že bude vybaven pro přijetí dvanácti alumnů, byla splněna až později. Srov. Josef LETOCHA, *Biskupský seminář Hradec Králové*, Zámorsk 1962, s. ii.

28 Srov. Jan Nepomuk SOUKUP, *Seminářský kostel v Hradci Králové a jeho obnovení*, Časopis katolického duchovenstva (dále ČKD) 30, 1889, sv. 3, s. 131–132; dále srov. J. LETOCHA, *Biskupský seminář*, s. ii; dále srov. Vladimír HRUBÝ, *Královéhradecká diecéze*, Hradec Králové 1994, s. 40.

29 Srov. SOKA HK, *Děkanský úřad a vikariátní úřad Hradec Králové*, kniha 2, inv. č. 3, *Pamětní kniha Děkanství králové-hradeckého*, II, s. 474.

a otevírala se jim možnost studia.³⁰ Biskup Trautmansdorf pastýřským listem ze dne 20. září 1802 zdůraznil význam této důležité události a vyzval duchovenstvo, aby poučilo ve farnostech bohoslovce, kteří v té době byli na prázdninách, jak mají postupovat při zahájení nového školního roku 1. listopadu 1802.³¹

Obnovený studijní ústav měl od tohoto data dva úseky. Byl to vlastní seminář – alumnát s kapacitou pro 25 kandidátů kněžství,³² který sloužil k výchově a formaci kleriků, a vzdělávací teologický institut sloužící výuce teologie a příbuzných oborů. Nové stanovy semináře vydané dne 7. října 1802³³ vycházely ze starších ustanovení královéhradeckých biskupů. Byly ovšem v řadě bodů doplněny, rozšířeny a v lecčems byl jejich celkový duch pozměněn, což bude předmětem našeho dalšího zájmu.

Výběr dvou dokumentů, kterými se řídil život v semináři a jimiž se budeme níže zabývat, nebyl náhodný. V případě stanov vydaných biskupem Blümegenem se jedná o první rozsáhlejší instrukci, postihující chod instituce ve všech detailech. Statuta sice navazují na starší pravidla vydávaná pro seminář zakladatelem Janem Adamem Vratislavem z Mitrovic (1711–1721),³⁴ jsou však mnohem propracovanější, a poskytují tudíž dokonalejší vhled do chodu tohoto církevního zařízení. Navíc se stala vzorem pro statuta novější vydaná biskupem Janem Ondřejem Kaiserem z Kaisernu (1775–1776).³⁵ Instrukce biskupa Trautmansdorffa pak hrají zásadní roli v dějinách této instituce, která získala v době jeho episkopátu nový charakter. Pozdější statuta či instrukce k chodu semináře vydávané v 19. století jsou již jen doplněním či upřesněním stanov Trautmansdorffových, které ovšem také v mnohém vycházejí z ustanovení starších. Například za biskupa Aloise Josefa Kolovrata (1815–1830) byla přímo do rukopisu Trautmansdorffových statut vepsána pouze některá ustanovení týkající se zejména rozšíření studia ze tří na čtyři roky.³⁶

Na obou textech lze dobře sledovat řadu změn, jimiž procházel náboženský život habsburské monarchie zejména v 2. polovině 18. století. Jde o změny zapříčiněné šířením myšlenek osvícenců a reformními názory a snahami josefinismu. Mohlo necelých čtyřicet let, která od sebe oboje statuta dělí, výrazně poznamenat pojetí kněžské výchovy či obecně spirituality? Nároky kladené celkově na náboženský život prodělaly v době, o níž mluvíme,

30 Srov. Jan Nepomuk SOUKUP, *Klerikální seminář a bohoslovné učeliště v Hradci Králové*, ČKD 32, 1891, sv. 6, s. 321–322.

31 SOkA HK, HK–BSř, kniha 3, inv. č. 3, *Knihy patentů a oběžníků, Pastýřský list biskupa Trautmansdorffa*.

32 Srov. Jozef Mirowit KRÁL, *Průwodce po Biskupstwi králowéhradeckém, aneb Topografické a hystorycké popsánj wssech měst, městeček, panstwj, hradů, klássterů, statků, sýdel rytjřských, wesnic a zbořených hradů, ys památnými vdalostmi gegich, w témž biskupstwj se nacházegjých I*, Hradec Králové 1825, s. 45.

33 SOkA HK, HK–BSř, kart. 3, inv. č. 198, *Institutum Seminarii Episcopalis Reginae-hradecii*.

34 SOkA HK, Biskupský archiv Hradec Králové (dále HK–BA), kart. 11, inv. č. 136, *Statut biskupského semináře v Hradci Králové*.

35 SOkA HK, HK–BSř, kniha 6, inv. č. 6, *Instrukce o správě semináře a domácí řád*.

36 SOkA HK, HK–BSř, kart. 3, inv. č. 198, *Statuta semináře*.

zásadní proměnu. Dosavadní náboženská praxe byla podrobena v mnoha ohledech silné kritice, mnohé v ní bylo označeno za pověřené. Řada církevních zvyků byla vnímána jako pokroucená a měla být napravena, řada jako zcela špatná, a tudíž určena k vymýcení. Jako ideál náboženského života byla před zraky věřících stavěna prvotní církev, její jednoduchost a prostota, a odmítány byly praktiky středověku a zejména baroka, které přehnanou zdobností, teatrálností a efektní hudbou působilo na smysly lidí.³⁷ Je zřejmé, že vymýtit tyto „nešvary“ bylo úkolem především nové generace kléru. Proto byla jeho vzdělávání a formaci věnována velká pozornost. Zásadní roli v našich poměrech přebíral v tomto ohledu stát, v němž s různou intenzitou probíhaly zejména od druhé poloviny vlády Marie Terezie³⁸ reformy, pro něž se užívá souhrnně pojmu josefinské, byť byly uplatňovány ještě i nástupci císaře Josefa II.

Pohledů na tyto reformy, jejich charakter, příčiny a důsledky je celá škála. Ze strany katolické historiografie převládal vesměs pohled negativní, který byl ochoten jako jediný jejich přínos uznat vybudování husté farní sítě a tím zlepšení dostupnosti pastorační péče o lid. Josefinský, či tereziánsko-josefinský systém byl též chápán jako reformní katolicismus, který se snažil, avšak bez úspěchu, reformovat církev v racionalistickém duchu.³⁹ Toto hodnocení je dosti problematické, protože josefinismus byl silně ovlivněn z hlediska katolické dogmatiky mylnými učenými, jako je např. konciliarismus, jansenismus či febronianismus.⁴⁰ Jiné pohledy akcentují roli státu a vidí v josefinismu spíše politický systém s absolutistickou správní praxí, který se snažil podřídit církev zcela státu a zpřetrhat její vazby s Římem.⁴¹ Tento pohled spatřuje v josefinismu hrubý zásah státu do práv

37 Srov. Jiří MIKULEC, *Katolická zbožnost mezi barokem a osvícenstvím*, in: Jiří Mikulec – Martina Ondo Grečenková (eds.), *Církev a zrod moderní racionality: víra – pověra – vzdělanost – věda v raném novověku*, Praha 2008, s. 143–147.

38 Jaroslav Kadlec o panovníci říká, že ona byla prvním, kdo barokní církvi v rakouských zemích zasadil smrtelnou ránu. Srov. Jaroslav KADLEC, *Přehled českých církevních dějin*, Řím 1987, s. 152.

39 Eduard WINTER, *Josefinismus a jeho dějiny*, Praha 1945, s. 12.

40 Konciliarismus je znám již od středověku, zatímco dva další systémy vznikly v 17. a 18. století. Jansenismus byl reformním proudem projevujícím se jak v teologii, tak ve zbožnosti. Jeho tvůrcem byl Cornelius Jansen, yperský biskup, který své myšlenky, vycházející především z díla sv. Augustina, vtělil do díla nazvaného *Augustinus*. Kniha vyšla až posmrtně roku 1640. Učení, jež zdůrazňovalo zvnitřnění a rigorózní etiku a velmi se vymezovalo vůči laxismu jezuitské morální nauky, bylo papežem odsouzeno. V lečtějších připomínalo pietismus a protestantský puritanismus. Srov. heslo *Jansenismus*, in: *Enzyklopädie der Neuzeit*, Bd. 5, Stuttgart – Weimar 2007, sl. 1192–1197. V rakouských zemích byla jeho ponurá zbožnost vítána jako „korektiv výstřelků barokní zbožnosti“. J. KADLEC, *Přehled*, s. 152. Febronianismus je forma episkopalismu rozšířená zejména v německých oblastech v 18. a 19. století. Název je odvozen od Justina Febronia (pseudonym trevírského biskupa von Hontheima), který sepsal spis *De statu ecclesiae et legitima potestate Romani Pontificis*, v němž se vyslovuje za zvýšené pravomoci biskupů na úkor moci papeže, a to také za pomoci státu. Učení bylo pochopitelně Římem zavrženo. Srov. heslo *Febronianismus*, in: *Enzyklopädie der Neuzeit*, Bd. 3, sl. 847–848.

41 Srov. J. KADLEC, *Přehled*, s. 150.

církve a náboženského života. Novější pohledy se pak snaží definovat josefinismus jako spojení všech zmíněných faktorů, tedy církevně-státního systému, reformního katolicismu a elementů osvícenství.⁴²

Jak už bylo naznačeno, josefinské ideje a reformy v oblasti náboženské (ale nejen v ní) bylo třeba rozšířit mezi prostý lid za pomoci kléru, a proto byla jeho výchově v celém systému věnována nemalá pozornost. Zde však bylo nutno zapojit do součinnosti biskupy, kteří za duchovní ve svých diecézích odpovídali. Právě episkopát hrál důležitou roli při vzniku i šíření josefinismu. Typologii rakouských biskupů se pokusil nejnověji načrtnout Rudolf Svoboda,⁴³ ale je zřejmé, že poznatků ke srovnávání není zatím mnoho, neboť dosavadní bádání historiků se soustředilo spíše na krajní případy pomyslného spektra biskupů, tedy na zapálené josefinisty (v případě našich domácích poměrů k nim patří jistě biskup Jan Leopold Hay) a na skalní odpůrce tohoto systému (zde bývá často zmiňován zejména arcibiskup Antonín Petr Příchovský). Existovala však řada biskupů (a asi většina), kteří byli spíše loajální vůči panovnickému domu a některá nařízení přijímali bez nadšení, s jinými se bytostně ztotožňovali. Jejich hlavním zájmem byla starost o svěřené diecéze, kléru a věřící. Svá nařízení a rozhodnutí utvářeli v duchu platných předpisů, ale jistě i do nich vtělili řadu ze svých názorů a postojů, do té míry, do jaké to systém dovozoval. Obecně se ale episkopát snažil o vnitřní reformu církve, o zkvalitnění vzdělání kléru, který měl sloužit jako vzor pro věřící. Biskupové se sami snažili o kontakt s prostými lidmi zejména častými kázáními. Jak již bylo poznamenáno, je jasné, že v josefinském systému nad vším výše zmíněným bdí v podstatě všemocný stát.

Z pohledu na život biskupa Blümegeny je zřejmé, že se jednalo spíše o typ barokního aristokrata než úřednický laděného, horlivého a reformního biskupa. Po svém jmenování do Hradce Králové roku 1763 do města zajížděl jen příležitostně a rozdělil správu diecéze mezi své spolupracovníky. Značné pravomoci svěřil též jezuitům, jejichž hvězda v té době již zapadala a asi nikdo z biskupů reformního ražení by na ně tolik pravomocí nepřevédl. Zorganizoval v diecézi také kající misie (*missio penitentiae*), které byly spojeny s řadou procesí, veřejných modliteb a bohoslužeb, což odpovídá duchu barokní zbožnosti, ale v systému josefinismu tyto projevy již nenalezly svoje místo. Od roku 1768 už do diecéze nezavítal, v nutných případech ji řídil písemnými instrukcemi a věnoval se zejména budování svého aristokratického sídla ve Vizovicích. Byl milovníkem hudby a sběratelem

42 K diskusi o pojetí josefinismu srov. Rudolf SVOBODA, *Typologie biskupů doby josefinismu pod žezlem habsbursko-lotrinské dynastie*, in: Jaroslav Lorman – Daniela Tinková (eds.), *Post tenebras spero lucem: duchovní tvář českého a moravského osvícení*, Praha 2008, s. 302–305; dále srov. Thomas BÖHM et al., *Die Geschichte des Christentums: Religion, Politik, Kultur*, Bd. 10, Freiburg im Breisgau 1994, s. 15.

43 Srov. R. SVOBODA, *Typologie biskupů*, s. 307–313.

a mecenášem umění. K jeho největším sběratelským pokladům patřila sbírka 365 relikvií. K těm měl nastupující reformní klérus zcela odlišný vztah, podobně jako obecně ke kultu svatých,⁴⁴ zatímco Blümegen byl ještě postulátorem při beatifikaci Jana Sarkandra.⁴⁵

Také z osudů a činů biskupa Trautmannsdorfa je jasné, jaký postoj k josefinismu zaujímal, či spíše, jakou hrál roli při jeho šíření, neboť patřil k jeho předním protagonistům. Přímě císaři Josefovi II. dedikoval spis *De tolerantia ecclesiastica et civili* (Ticini 1783),⁴⁶ který vydal ještě před svým příchodem do Hradce Králové. Dílo je prodchnuto osvícenskými idejemi a odmítá použití násilí ve věcech víry a náboženství. Tolerance byla biskupovi vlastní; nebyl tak razantní až bezohledný při prosazování svých reformních myšlenek, jako jeho předchůdce Jan Leopold Hay (1780–1794). Celé Trautmannsdorfovo působení v Hradci Králové bylo vyplněno činnou službou, pochopitelně v reformním duchu. Ten se projevil hned na počátku jeho episkopátu – úřadu se ujal bez slavnostní intronizace a nenechal ani přecíst papežskou jmenovací bulu,⁴⁷ v čemž se odráží despekt vůči papežskému primátu, tolik typický pro josefinistické biskupy. Sám jevil praktický zájem o zemědělství a ovocnářství. Spíše než sbírání obrazů a uměleckých předmětů shromažďoval knihy a svoji knihovnu pak velkoryse věnoval diecézi, aby sloužila vzdělávání kléru.⁴⁸

Je tedy zřejmé, že značné rozdíly mezi oběma biskupy – jejich náboženskými postoji, spiritualitou a formami zbožnosti, se nutně promítaly i do statut, byť zde oba byli vázání církevními i státními předpisy. Oba byli také dětmi své doby – Blümegen doznívající barokní éry a Trautmannsdorf josefinismu v plné jeho síle. Jiří Mikulec označuje rozdíly mezi barokním a osvícenským přístupem k náboženství přímo za propastné: Barokní autoři poukazují např. na pozemské tresty i na nebezpečí věčného zatracení, zatímco osvícenství nikoho netrestá ani neodměňuje. Významnou hodnotou v barokní spiritualitě byla spása duše a též napomáhání duším zemřelých vyvážnout z očišťovacích muk. Vítanou pomocí byly odpustky, k jejichž získání sloužily nejrůznější pobožnosti, procesí, poutě atd. To ovšem odporovalo „pravé zbožnosti“ osvícenských katolíků. Uznávanými hodnotami v náboženském životě dle jejich ideálů se stala prostota a jednoduchost, jejichž vzory byly

44 Přemrštěnou úctu ke svatým a jejich ostatkům kritizoval např. L. A. Muratori, o němž bude řeč níže. Srov. Josef GELMI, *Papežové*, Praha 1994, s. 217.

45 Srov. Jana CROY, *Královéhradečtí biskupové a jejich rezidence*, Hradec Králové 2014, s. 143–151.

46 Český překlad vybraných částí srov. Maria Tadeáš hrabě z TRAUTMANNSDORF-WEINSBERGU, *O Toleranci církevní a občanské*, Hradec Králové 2006.

47 Srov. J. CROY, *Královéhradečtí biskupové*, s. 171.

48 Podobně knihovnu biskupského zámku v Chrašti věnoval tamnímu děkanství. Srov. Petr ADAM, *Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého*, Svitavy 2002, s. 13–14.

spatřovány v prvotní církvi, a dále charitativní činnost.⁴⁹ Uvidíme níže, zda jsou některé tyto skutečnosti relevantní vzhledem k našim dvěma statutům.

Za jeden z významných zdrojů osvícenského katolicismu bývá považováno dílo italského kněze, historika a náboženského myslitele Lodovica Antonia Muratoriho *De regolata devotione de' christiani* (1723), které bylo brzy přeloženo do latiny, němčiny i češtiny.⁵⁰ Ve svých statutech je doporučuje jako duchovní četbu alumnům biskup Trautmannsdorf. Muratori patří spíše k umírněným osvícencům a nezavrhuje všechny formy dřívější zbožnosti, spíše se je snaží korigovat či kultivovat, nebo ukázat, že nejsou tím podstatným v náboženském životě člověka. Pod vlivem jansenismu klade důraz na vnitřní zbožnost, na osobní prožitek při bohoslužbách a modlitbách, spíše než na vnější či okázalé projevy. O některých tradičních pomůckách zbožného života vyjadřuje svoje pochybnosti, doporučuje umírněnost v jejich používání a hlavně ukazuje, že na nich nespočívá podstata zbožnosti. „Volání po uměřenosti, odmítání extrémů a spíš racionální než citový přístup k náboženským záležitostem“, takto charakterizuje podstatu Muratoriho pohledu na „pravou zbožnost“ Jiří Mikulec.⁵¹ Pojem „pravá zbožnost“ (*vera pietas*) se také prolíná textem Trautmannsdorfových statut. V nich jsou také zavrženy formy přílišného či drastického umrtvování těla, například tvrdé posty. „Pravá zbožnost“ spočívá dle Muratoriho spíše v lásce k Bohu a bližnímu, jejímiž projevy jsou dobré skutky.⁵²

Biskup Blümegen byl ještě zakořeněn v barokní tradici – v jeho statutech nenacházíme charakteristické prvky nové religiozity jako u Trautmannsdorfa: máme zde na mysli zdůrazňování role státu a vůle císaře v náboženském životě věřících, poukazy na společné blaho, výzvy k umírněnosti v chování a mírnosti v postoji k věřícím a chybným, stejně jako apely na provozování „pravé zbožnosti“, která je výslovně kladena do protikladu s náboženským mysticismem a entusiasmem. Trautmannsdorfem doporučený Muratoriho spis musel být jistě Blümegenovi znám,⁵³ ale zřejmě s ním biskup nesouzněl a nepovažoval jeho studium adepty kněžství za vhodné či potřebné.

Blümegenovy instrukce jsou velmi striktní, vyzývají představené semináře k napomínání a udílení trestů, například formou přísného postu či nuceného rozjímání, s čímž se u statut Trautmannsdorfa již nesetkáme, neboť trestání je zde v osvícenském duchu nahrazeno spíše napomínáním a poučováním a umrtvování těla (posty, dlouhými modlitbami) je

49 Srov. J. MIKULEC, *Katolická zbožnost*, s. 152.

50 *O pravé křesťanské pobožnosti, kniha Laminda Pryntanya aneb slovního muže Ludvíka Antonè Muratoria, ve wlaským jazyku sepsaná, nyní pak do češtiny přenesená*, Praha 1778. K Muratoriho dílu srov. E. WINTER, *Josefinismus*, s. 15–17; dále J. MIKULEC, *Katolická zbožnost*, s. 154–158.

51 Srov. J. MIKULEC, *Katolická zbožnost*, s. 155.

52 Srov. tamtéž, s. 157.

53 Muratori by známou osobností, jeho díla (nejen námi zmiňované) byla hojně překládána a čtena. Srov. E. WINTER, *Josefinismus*, s. 16.

zcela odvrženo, ba dokonce v textu kritizováno. V Trautmannsdorfových statutech se hojně vyskytuje pojem užitečnosti (*utilitas*); vše má vést k budoucí praxi a má to přinášet užitek. Jako vlastnosti, jež se pojí ke kněžskému stavu, jsou v textu opakovaně zmiňovány důstojnost (*honestas*) a umírněnost (*modestia*). Extrémy a výstřelky v náboženském životě nepatří do života kněze. Blümegenův ideální klerik má vynikat ctnostmi (*virtus*) a věděním (*scientia*) a má též být připraven k boji proti různým herezím, což je pro nábožensky tolerantního Trautmannsdorfa požadavek již nepřijatelný. Blümegen doporučuje jako četbu kromě Písma Svatého též Martyrologium a také knihy z asketiky. Tuto teologickou disciplínu Trautmannsdorf již vůbec nezmiňuje.

Pod vlivem osvícenství a pietismu začaly být v průběhu 18. století kladeny na vzdělávání a výchovu kléru nové požadavky. Bylo kritizováno vzdělávání založené na formální logice, metafyzice a dogmatice a požadována byla jednota zbožného života a učeného vědění. Důraz byl v kněžské formaci kladen zejména na kazatelství, biblistiku a s ní spojenou filologii a studium církevních dějin (zejména období patristiky). Šlo tedy o zdůraznění praktických, biblických a historických oborů a prakticko-pastoračního zaměření výchovy kléru. Došlo k posílení výuky katechetiky jako jedné z hlavních vyučovaných disciplín. Celkově se povolání kněze, resp. řadového faráře „pedagogizovalo“.⁵⁴

Statuta semináře vydaná Heřmanem Hanibalem z Blümegen

Jak již bylo zmíněno výše, patří *Institutio seminarii episcopalis Reginae-hradecensis* – statuta vydaná biskupem Heřmanem Hanibalem Blümegenem roku 1766 – k těm nejobsažnějším a nejpracovanějším a také nejdéle platným v tom smyslu, že z nich vycházely mnohé pozdější instrukce ohledně chodu semináře.

Statuta jsou rozdělena do dvou částí. První se týká provozu domu, druhá povinností a práv alumnů. Ve stručném úvodu biskup připomíná, že mu dle církevního práva, a zejména dle ustanovení tridentského koncilu, náleží starost o to, aby se seminář řídil řádnými pravidly. Zmiňuje existenci starších regulí seminárního života, ale uvádí, že je třeba vytvořit pravidla nová, odpovídající stávajícím církevním předpisům a požadavkům tridentského koncilu, a vyjadřuje naději, že ze semináře vyjdou takoví pastýři, jaké svatá církev v této době potřebuje a po jakých touží věřící. Nikde není řeč o požadavcích a potřebách státu, o veřejném zájmu nebo o vůli panovníka, jak to nalézáme u Trautmannsdorfa, ale pouze o Svaté Matce Církvi. Opakovaně se Blümegen odvolává na Boží vůli a dovolává se Boží pomoci a ochrany. Takovéto devoční formule zase u Trautmannsdorfa nenajdeme.

54 Srov. heslo *Pfarrer-und Priesterausbildung*, in: *Enzyklopädie der Neuzeit*, Band 9, sl. 1059–1060.

První kapitola jasně vymezuje pravomoci rektora. Ten je nejvyšším představeným semináře, odpovědným přímo biskupovi. Má na starost běžný chod i hospodaření (Cap. I.). Inspekci semináře vykonávají generální vikář a kancléř. Ustanoven je rovněž ředitel studií (*director studiorum*),⁵⁵ který byl představeným vyučujících a řídil všechny studijní záležitosti. Z řad alumnů byly vytvořeny funkce senior a pedel (*bedellus*).

Dále stanovy přesně vyjmenovávají povinnosti všech, kteří mají s chodem v semináři co do činění. Nejdříve to jsou povinnosti inspektorů. Tito zastupují sídelního biskupa, a proto mají dohlížet, zda v semináři probíhá vše dle stanovených norem. Obezřetně mají posuzovat stížnosti alumnů a snažit se přivést je k poslušnosti a pořádku. Shledají-li, že rektor v něčem chybuje, mají jej v soukromí umírněně napomenout, teprve v případě, že neuposlechne, mají to oznámit biskupovi. Dále měli kontrolovat veškerou agendu a školní výkazy, které každý trimestr schvalovali a podepisovali (Cap. II, §I). Každý měsíc měli provádět vizitaci semináře. Kontrolovat měli dodržování povinností, jak ze strany představených, tak alumnů. O inspekci pak měli podat písemnou zprávu biskupovi (Cap. II, §II–VII).

Povinnosti rektora, který je „*duší celého stroje*“ („*anima totius machinae*“), vypočítává obšírně kapitola třetí. Závisí na něm veškerý řád v domě, a má být proto vzorem dobrého života, moudrosti a otcovské lásky. Jako správce se má starat o alumnky také po materiální stránce, např. měl nařízeno dopřát jim dostatečnou a dobře připravenou stravu, avšak skromnou (Cap. III, § I, I). Rektor se také musel starat o čistotu v ubytovacím zařízení a zasahoval i do soukromého finančního hospodaření seminaristů – jejich finance uchovával v bezpečně zamčené pokladně a vyplácel jim je podle vlastního uvážení (Cap. III, § I, II – III). Každý večer si měl předvolat seniora a pedela a vyslechnout si od nich, zda vše během dne proběhlo dle řádu, zda jej někdo neporušil apod. (Cap. III, § I, IV). Dohlížel dále na to, aby se v semináři nepohybovalo velké množství žen a laiků. V tom mu byl nápomocen zejména vrátný, který musel být spolehlivý a řádný muž („*Fidelem et probum virum esse oportebit*“; Cap. III, § I, IX). K povinnostem rektora patřilo také podávat každé tři měsíce zprávu ohledně hospodaření a chování jemu svěřených alumnů. Měl též dohlížet na to, aby se v semináři nepil alkohol a aby chovanci nekonzumovali vlastní jídlo (Cap. III, § I, XI). Tentýž paragraf upravoval rovněž péči o nemocné.

Ředitel studií – *director studiorum* – byl zodpovědný za veškerou studijní agendu, výuku a za všechny učitele, jak to vypočítává kapitola čtvrtá. Sestavoval školní rozvrh a skladbu předmětů. Měl předsedat zkouškám, které se konaly každý měsíc. Studijní

55 Ředitelem studií býval obvykle člen jezuitského řádu z královéhradecké koleje. Po zrušení Tovaryšstva v roce 1773 se poslední ředitel studií P. Jan Haiden přestěhoval do kněžského domu a setrval ve funkci až do zřízení teologického ústavu v roce 1802; srov. J. ZOUHAR, *Mezi Prahou a Hradcem Králové*, s. 303–338.

řád v této kapitole také vyjmenovává, jaké disciplíny mají být přednášeny. Nejprve měl proběhnout kurz biblistiky zaměřený zejména na novozákonní knihy (uvedena jsou evangelia, Skutky apoštolské a Pavlovy listy). Pak mělo následovat studium tzv. polemické teologie, kde se mimo jiné probíraly též argumenty proti bludným naukám, jako je deismus, materialismus, manicheismus, volnomyšlenkářství, indiferentismus apod. Poté se probíraly bludy husitů, luteránů, kalvinistů a dalších. Problematice herezí je ve statutech věnováno dosti pozornosti. Blümegen stanoví, jak přesně se ve výuce má postupovat. Mají být probrány dějiny každé hereze, tedy její vznik, rozšíření a následné odsouzení. Osvětleny mají být též důvody, proč bylo dané učení zavrženo. Tímto postupem má být upevněna znalost katolického dogmatu. Učitelé se přitom ale mají vyhnout „*scholastickým trikům*“ a všeho toho, co neprospívá víře. Zde již můžeme spatřovat stopy osvíceneckého odporu proti scholastickým metodám.⁵⁶ Závěrečná část studia měla být věnována církevnímu právu a morální teologii. Z církevního práva nařizuje biskup probrat základy, týkající se záležitostí snoubeneckých a manželských, dále beneficí, patronátního práva a svatokupectví. Pouze jednou větou je zmíněno, že klerici mají být obeznámeni také se světskými zákony. V oboru morální teologie předepisují statuta dílo Prospera Lambertiniho, od roku 1740 papeže Benedikta XIV., *Casus conscientiae*. Jedná se tedy o aktuální literaturu, nikoli však reformního ražení, jakou nalézáme u Trautmannsdorfa. Jde o kasuistiku, pěstovanou hojně zejména jezuiti, kterou osvícenský katolicismus podroboval silné kritice. Po celý rok se měla přednášet liturgika, homiletika a katechetika, takže vidíme, že nové požadavky na praktické vzdělání kněží je přítomno i v těchto starších statutech. V témže bodě se řediteli studií ukládá jednou za měsíc uspořádat cvičení v meditaci „*věčných pravd*“ a o věčném životě. To je v řádu Trautmannsdorfa nikoli vynecháno, ale přímo zapovězeno, jak na to poukážeme níže. Podobné se týká i duchovních cvičení, která se mají konat podle Blümegenových statut dle nejpřísnějších pravidel. Trautmannsdorf jim však dává jinou náplň. Ředitel studií musel také na konci každého trimestru odevzdat písemné hlášení o prospěchu jednotlivých studentů (Cap. IV, § IV).

K povinnostem seniora, který byl pravou rukou rektora z řad studentů, patřilo každodenně budit alumny a jména těch, kteří zaspali, nahlásit rektorovi. Dále dohlížel na ranní modlitby, po kterých odváděl alumny na snídani, výuku, oběd a večeři. Ve spolupráci s pedelem vodil alumny také do katedrály na modlitbu církevních hodinek. Večer kontroloval, zda někdo nechybí a dohlížel na večerní modlitby a noční klid (Cap. V, § I).

Pedel byl vybírán se souhlasem jak inspektorů a rektora, tak ředitele studií, jehož byl pravou rukou. Měl dohlížet na samostudium svých kolegů a při přednáškách sledovat

56 Jednalo se zejména o kritiku neoscholastiky, molinismu, kasuistiky a probabilismu. Srov. E. WINTER, *Josefinismus*, s. 5.

vymezený čas, k čemuž měl vodní hodiny, tzv. clepshydry (Cap. VI, § I). Každou sobotu docházel za ředitelem studií a informoval se, jak budou probíhat přednášky v následujícím týdnu a obstarával potřebné studijní materiály (Cap. VI, § II).

Ve druhé části stanov nazvané *Constitutiones ab alumnis ecclesiasticis servandae* se v osmnácti člancích uvádí, jaká ustanovení musejí alumni dodržovat. Biskup připomíná s odvoláním na tridentský koncil, že cílem semináře je formovat budoucí kněze jak ve ctnostech (*virtus*), tak v nauce (*scientia*). Mluví se zde v metaforách o kování zbraní proti nepřátelům náboženství a o cvičišti coby přípravě na budoucí bojiště. Alumni mají připravit svého ducha na úkol učitelů a pastýřů, aby z toho vzešel užitek církvi a svěřeným duším. Ani zmínkou zde není naznačeno, že kněz má být též užitečným prvkem státního aparátu, jak se postupně stávalo v josefinismu skutečností. Biskup sám slibuje, že bude o ústav pečovat jako o zřítelnici oka („*pupillam oculi*“) a bude volit nejlepší prostředky, jimiž se o seminář postará. Přislíbujícím seminářům ty nejlepší učitele a vychovatele, kteří se zcela zasvětili své službě. Zdůrazňuje též, v duchu v církvi obligátního odvolávání se na prověřené hodnoty, že předkládaná pravidla nejsou nějakým novátorským počinem („*non novas illas quidem aut recens excogitatas*“), ale že vycházejí z církevního práva a z osvědčených zvyklostí. Biskup vyjadřuje naději, že klerikům nebude zatěžko vést život a utvářet své mravy podle předložených pravidel, a cituje na závěr ze sv. Cypriána, že řád je strážcem naděje, otěží víry a vůdcem na cestě spásy.⁵⁷ „*Accipite itaque disciplinam et servate illam*“⁵⁸ zakončuje úvodní část druhého dílu svých statut biskup Blümegen.

Alumni si měli uvědomit, že nastupují do školy ctnosti („*scholam virtutis*“). Mají se zcela oddat ctnostnému životu a nauce, odložit starého člověka („*veterem hominem exuentes*“) a žít v obnoveném duchu („*in novitate spiritus vivere*“). Mají odložit veškeré starosti tohoto světa, což opět není v souladu s požadavky josefinismu, kde kněží měli naopak být velmi angažováni ve věcech tohoto světa, měli poučovat lid v mnoha světských oblastech, seznamovat jej z kazatelen s úředními přepisy, měli šířit osvětu v zemědělství, zdravotnictví atd. Aby se vyhnuli všem světským starostem a svodům, mají chovanci Blümegenova semináře svoje i darované peníze složit u rektora, který jim vydá určitou sumu, bude-li to potřebné. Pokud by se přišlo na to, že někdo u sebe peníze tajně schovává, bude potrestán tím, že celý utajovaný obnos odevzdá na potřeby církve (Pars II, I-III).⁵⁹

Nikdo z alumnů nesměl opustit seminář bez svolení rektora a během noci se zdržovat mimo dům. To ostatně nesměl ani rektor. Výjimka byla možná jen z vážných důvodů. Seminaristé nesměli odcházet z budovy sami, vždy alespoň ve dvou. Přestupky proti tomuto nařízení se měly trestat třídním domácím vězněním na samotce o chlebu

57 Srov. Cyprianus, *De habitu virginum*, 1.

58 „*Přijměte tedy řád a zachovávejte jej.*“

59 V druhé části dokumentu nejsou nařízení paragrafována, pouze číslována.

a vodě (Pars II, IV). Do pokojů nesměli seminaristé vodit nikoho cizího a už vůbec ne ženy. Za tato provinění jim hrozilo rovněž třídní vězení. Rektor dával povolení k návštěvám, jen pokud se jednalo o rodinné příslušníky nebo známé; tyto návštěvy se odbyvaly ve vyhrazené místnosti, případně v jídelně (Pars II, V). V pokojích musel být vzorný pořádek a nikdo se zde nesměl zamykat, aby mohl kdykoliv přijít na kontrolu rektor či jeho spolupracovníci (Pars II, VII).

Pracovní den začínal ranním zvoněním a během čtvrt hodiny museli být alumni řádně ustrojeni a nastoupeni k modlitbám. Kdo se zpozdl, musel po obědě v době tzv. rekreace půl hodiny rozjímat (Pars II, VII). Rozjímání, tedy akt zbožnosti, která měla být dle josefínských církevních reformátorů něčím niterným a vnějškově neokázalým, nemohlo být jimi chápáno jako trest a odkazuje spíše na starší formy zbožnosti v Blümegenových statutech. Při obědě a večeři se mělo dle instrukcí předčítat a alumni se měli chovat slušně a vyvarovat se nestřídmosti (Pars II, IX). Po jídle měli jít všichni uctít Nejsvětější svátost a poté se odebrat na místo společné rekreace (odpočinku), kde však bylo zapovězeno popíjet a zejména hrát kostky a karty („*aleis, foliisve pictis ludere*“). Mělo se pouze konverzovat o záležitostech odpovídajících jejich stavu. Nesměly se však vést žádné spory a diskuse (Pars II, X). Večer se alumni měli společně pomodlit Litanie ke všem svatým a vyslechnout témata k rozjímání („*puncta meditationis*“). Poté bylo předepsáno zpytování svědomí a odchod v tichosti na pokoje. Po čtvrt na deset musela být zhasnuta světla (Pars II, XI).

Statuta rovněž pamatovala na řádný oděv kleriků a úpravu vlasů a varovala před marnivostí v odívání (Pars II, XIII). V bodě čtrnáctém jsou chovanci vyzýváni k pokoře při napomínání a trestech ze stran představených. V opačném případě jim hrozí až vyloučení ze semináře. Jsou též nabádáni k tomu, aby plnili bezprostředně jejich příkazy a hovořili o nich slušně. Mají-li proti nim něco, bez zášti a afektu to mají oznámit rektorovi (Pars II, XV–XVI). V předposledním bodě této části statut varuje biskup alumný před nesvorností, neboť v domě, do něhož není vpuštěna, přebývá pokoj, spravedlnost a láska. Vybízí je, aby nikoho nepomlouvali, nestěžovali si před druhými a nic nevynášeli. V posledním bodě se nařizuje vyvěsit stanovy ve všech pokojích, aby si je každý mohl často připomínat.

Stanovy semináře vydané biskupem Trautmannsdorfem

Dokument *Institutum Seminarium Episcopalis Reginae-hradecii* byl vydán 7. října roku 1802 po schválení dvorským dekretem 2. dubna 1802. Stanovy jsou rozčleněny do čtyř paragrafů, kterým předchází úvod a následuje závěr. Jejich součástí je denní řád – *ordo diurnus*, který udával podrobný harmonogram dne v semináři, a kázeňský řád, který platil do roku 1823, kdy musel být pozměněn z důvodu zavedení funkce spirituála. Tento

poupravený řád potom platil po celé 19. století s malými doplňky a obměnami, které byly vydány za biskupů Karla Boromejského Hanla v roce 1832 a za Josefa Jana Evangelisty Haise v roce 1887.⁶⁰

Na dodržování stanov dohlížel sám rektor a pomáhali mu v tom dva prefekti, což byli do roku 1833 posluchači posledního ročníku, kteří o něco dříve přijali svěcení. V pozdější době bylo prefektů více. V potvrzení návrhu prefektů na studijní rok 1856 rektorem semináře Janem Pažoutem ze dne 26. září 1855 je uvedeno celkem 11 prefektů: čtyři studijní prefekti (pro každý ročník jeden), jeden prefekt pro samostudium, další pro zajištění pořádku v semináři, pro kostel a seminární zahradu, pro chrámový sbor a prefekt pro ošetřovnu.⁶¹ Nad externisty míval dohled některý z kanovníků – „*inspector extra seminarium degentium theologorum*“.⁶²

Také Trautmansdorffovy stanovy se hned v první větě odvolávají na usnesení tridentského koncilu a připomínají, že zřizování seminářů doporučuje biskupům koncil jako užitečné a v podstatě nezbytné. Ihned je ale dodáno, že je to též prospěšné pro stát („*reipublicae utilem*“). Biskup v preambuli uvádí, že všichni, kdo jsou povoláni k pastýřské práci, mají být vzděláni a vyučeni v nauce a ctnostech („*virtutibus et scientia*“) a po opuštění semináře mají odcházet na „*vinici Páně*“ tak, jak to požaduje apoštol Pavel, tedy aby byli pro věřící vzorem v řeči, v chování, v lásce, ve víře a čistotě.⁶³ Biskup také přirovnává seminář ke cvičišti, z nějž mají mladíci odejít dobře vycvičení do boje proti nepřátelům křesťanské víry a dobře vychováni pro poslání učitelů a pastýřů duší. (O důrazu osvícenců na pedagogickou a pastorační přípravu kleriků byla řeč výše.) Biskup rovněž slibuje, že bude o instituci pečovat jako o zříteľnici svého oka a že do jejího čela postaví ty nejlepší ze svých mužů. Odvolává se také na starší normy a předpisy, avšak neuvádí žádný konkrétní pramen, z nějž vychází. Rovněž ujišťuje, že nepředkládá žádné novoty, ale pravidla odpovídající církevním zákonům a prověřená praxí („*usu antiquissimo comprobata*“). Z textu úvodu je evidentní, že jeho autor vycházel ze stanov biskupa Blümegena, neboť některé formulace jsou převzaty doslovně, jiné jsou volnější parafrází, zejména úvodního textu druhé části starších stanov nazvané *Constitutiones ab alumniis ecclesiasticis servandae*. Nicméně duch reforem z textu již dýchá, a to zejména vynecháním reliktní „staré“ zbožnosti, zapojením užítku pro stát mezi cíle semináře a novými, praktičtějšími požadavky na klérus.

60 J. N. SOUKUP, *Klerikální seminář*, s. 404.

61 SOkA HK, HK-BSř kart. 23, inv. č. 355, *Seznam prefektů v semináři, Ehrfurcht voller Vorschlag der Prefekte für das Schuljahr 1856*.

62 Nejdříve byl inspektorem František Vurda a mezi lety 1810–1833 kanovník rektor Josef Müller; rokem 1834 doba externistů skončila. Srov. J. N. SOUKUP, *Klerikální seminář*, s. 404.

63 Jde pasáž nazývanou *Pravidla pastýřské služby*. Srov. 1 Tim IV, 12.

Převzaty jsou metafory o cvičišti pro budoucí boj a stejně je odvolání se na list sv. Pavla Timoteovi ve formulaci požadavků na osobnost kněze. Preambuli svých stanov zakončuje Trautmannsdorf stejným citátem ze sv. Cypriána o disciplíně jako Blümegen.

První paragraf Trautmannsdorfových statut se věnuje kvalitě studií. Nejprve zmiňuje, kterým oborům se mají věnovat studenti nově zavedeného třetího ročníku.⁶⁴ Má to být pastorální teologie, katechetika, pedagogika (kterou též nazývá metodika) a ekonomie. Prikazuje studentům pečlivou a stálou účast na přednáškách. Profesorům nařizuje pravidelná opakování, při nichž se shrne látka několika uplynulých dní či celého měsíce, a především budou probrány a vyřešeny věci nejasné.

Představení jsou vybízeni k tomu, aby chválili nejlepší studenty a tak vzbuzovali v ostatních také touhu po dobrých studijních výsledcích. Je zde jasně formulován příkaz, aby byli alumni třetího ročníku připravováni na budoucí praxi, a explicitně je zde zdůrazněna výuka národního jazyka („*in lingua vernacula exerceantur*“). Ve druhém paragrafu se pak tato problematika otevírá znovu, a sice velmi konkrétně, když biskup nařizuje, že kněží musejí znát pravidla a zákony jazyka („*leges praeceptaque linguae*“), v němž budou hlásat věřícím slovo Boží a vysluhovat svátosti: v mluvení i psaní v první řadě česky („*linquae cum primis boemicae*“). Studium češtiny pak ukládají statuta i seminaristům německé národnosti! Tento úkol má vykonávat vhodný profesor češtiny. Požadavek je formulován dosti striktně: biskup tuto výuku ne pouze doporučuje, ale nařizuje („*non commendamus modo, sed praecepimus*“).⁶⁵

Vyučujícím katechetiky a pastorální teologie ukládá mimo jiné, aby se se studenty věnovali četbě evangelií a novozákonních listů, a poté, aby studenti veřejně před ostatními přečetli cvičnou homilii obsahující výklad biblických textů. Poté, co zapracují připomínky, se ji mají naučit nazpaměť a pronést veřejně v sále, jemuž se říkalo *musaeum*. Podařená kázání mají být pak pronesena v seminárním či jiném kostele ve městě. Přísně se má

64 Připomeňme jen, že studium bylo předtím jednoleté až dvouleté, v závislosti na prospěchu seminaristy.

65 V tomto období se začaly pro posluchače čtvrtého ročníku přednášky českého jazyka, pravopisu a literatury. Potřeba tohoto předmětu byla vyvolána tím, že do semináře byli často přijímáni kandidáti, kteří se na gymnáziu a na filozofických studiích s češtinou v podstatě nesetkali, a proto ji neovládali, avšak pro pastorační činnost v diecézi byla její znalost nutná. Studenti německé národnosti potřebovali zvládnout alespoň nejnужnější písemný a ústní projev v tomto jazyce. Také čeští bohoslovci zákonitě ovládali oba jazyky, protože část teologických přednášek a zkoušek probíhala v němčině. V hradeckém semináři se nedělal rozdíl mezi bohoslovci české a německé národnosti. Velikou zásluhu na řešení v té době tak choulostivého úkolu měl rektor semináře Jan Nepomuk Teichel, který bohoslovcům německé národnosti v prvním období semináře sám pomáhal a ulehčoval jim učení českého jazyka. (O jeho nadaci na podporu výuky češtiny srov. pozn. 6 tohoto článku). Po roce 1818 svým příkladem inspiroval kněze Josefa Miloslava Rautenkrance a po něm Josefa Liboslava Zieglera, aby bohoslovcům posledního ročníku tento předmět přednášeli. V rámci výuky se do češtiny překládaly církevní hymny z breviáře a přednášela se česká katolická literatura. Po Josefu Liboslavu Zieglerovi tento předmět přednášel profesor morálky Jan Stárek. Srov. J. N. SOUKUP, *Klerikální seminář*, s. 415.

dbát na to, aby alumni vypracovávali kázání sami. V opačném případě budou postiženi ti, kdo si je nechali vypracovat jinými, i ti, kdo je jiným sepsali (§ I, I). V seminárním kostele se měli alumni též cvičit v katechezi mládeže, a to před bohoslužbami o nedělích a svátcích.

Velká pozornost má být věnována přípravě na kazatelskou činnost, na katechizaci mládeže a na vysluhování svátostí: konkrétně je zmiňováno biřmování, svátost manželství, zpověď a příprava na první svaté přijímání. U poučování a přezkušování snoubenců je zmíněn pouze právní aspekt svátosti. Snoubenci mají být poučeni o panovníkových předpisech (*summi terae principis*) a církevních nařízeních (§ I, II-VII). Alumni měli být též seznámeni se zásadami vedení farního archivu v souladu se zákony státními i církevními a pravidly písemné komunikace s úřady (§ I, IX). Tato průprava kněze – dobrého úředníka – je novum oproti statutům Blümegenovým.

Statuta také rozšiřují seminární knihovnu, aby měli studenti dobrý přístup ke kvalitní literatuře při vzdělávání. Vedle velké knihovny mají mít k dispozici příruční knihovnu zejména s pastorální literaturou.⁶⁶ Naopak četba knih nevhodných je přísně zakázána. Také knihy čtené bez rozlišování a logického řádu („*promiscua et inordinata lectio*“) nejen, že neprospívají, ale dokonce škodí. Zakázány jsou knihy podrývající autoritu náboženství a státu. Číst se mají jen knihy obsahující zdravou a spásnou nauku („*doctrinam sanam et salutarem*“). Jaké knihy obsahují nauku nezdravou, žel není v textu uvedeno. Biskup apeluje na horlivost seminaristů: upozorňuje, že na přednáškách, cvičeních i bohoslužbách mají být přítomni nejen tělem, ale i duchem („*non corpore solum, sed et animo*“); vyzývá, aby probíranou látku ještě sami procházeli při samostudiu a přeptali se na případné nejasnosti v ní (§ I, a, b, e, f).

Mravnosti a vystupování navenek se věnuje druhý paragraf stanov. Opět se apeluje v pavlovském duchu na příkladnost kněží („*exemplum populi et norma gregis*“). Jaké jsou tedy ctnosti a vlastnosti, jimiž má kněz vynikat? Biskup jmenuje vážnost (*gravitas*), cudnost (*pudor*), umírněnost (*modestia*), zbožnost (*pietas*), mravní čistotu (*candor*) a lásku k pravdě (*amor veritatis*). Statuta se též věnují vzezření kněží. Jejich tváře nemají být smutné, přísné a stále meditující. Ctnosti mají být spíše v srdci a jejich dávání na odiv nepřináší užitečné plody. Zde se setkáváme s jasnou kritikou barokní vnějškovosti a s příklonem k zvnitřnění v oblasti zbožnosti. Mimo dům nemají seminaristé chodit jinak než v taláru. Mají mít řádně upravené vlasy, ale ne vyumělkovaně. Vždy má být

66 Na nákup českých knih pro seminární knihovnu byla později vyčleněna část peněz ze zmíněné Teichlovy nadace. Srov. : P. ADAM, *Biskupská knihovna*, s. 80.; dále srov. J. BURYŠEK, *Theologický ústav a kněžský seminář*, s. 140. Nejstarší dochovaný seznam knih seminární knihovny viz SOKA HK, HK-BSř, kniha 61, inv. č. 195, *Soupis knih v seminární knihovně*.

jasně vidět tonzura a kolárek, který patří ke knězi a má být řádně zapnutý. Klobouk mají nosit kulatý bez jakýchkoli marnivých ozdob.

Ve vzájemném soužití se mají kněží řídit příkladem bratrské lásky, jež zanechal lidem Kristus. Vzdělanější nemá pohrdat méně vzdělaným (*doctior rudiores*), Čech Němcem ani Němec Čechem (§ II, a). K představeným se mají chovat s úctou a poslušností. Problémy mají řešit v klidu s patřičným nadřazeným. Mají se vystříhat vytváření uzavřených skupin, jež některé spoluseminaristy vylučují ze svého středu (§ II, b, d, e). Jsou též nabádáni k udržování pořádku ve společných prostorách, stejně jako na pokojích (§ II, f, i). Další body paragrafu obsahují pravidla společného stolování, příslušných modliteb u stolu, četby při jídle a stravování obecně (§ II, g, h, k, m). Některé tyto předpisy jsou opět téměř doslovně převzaty ze statut Blümegenových (např. § II, část bodu m). Novinkou je však zmínka o kouření v témže bodě: kouření tabáku (*herbae nicotinae fumigandae*) je jakožto neslučitelné s kněžským stavem zcela zakázáno. V dalších bodech je ošetřeno, které osoby disponují klíči od domu, za jakých okolností jsou povoleny návštěvy a také vycházky. Je zdůrazněna prospěšnost pohybu, ale jen umírněného (*commotio moderata*; § II, o, q, r, s). Ve způsobu společných vycházek (ve dvojstupu a v tichu) se neliší statuta od zmíněné předešlé normy. Zapovězeno je požívání pokrmů a nápojů při vycházkách.

Paragraf III se věnuje cvičením ve zbožnosti. Na úvod se zde píše, že alumnům má být zbožnost tím, čím je pro tělo pokrm. Biskup Trautmannsdorf však varuje v duchu zmíněných Muratorihových zásad před fanatismem, pobožnůstkářstvím a pověrami. Metaforicky dodává, že pokrm posiluje a vyživuje jen tehdy, je-li zdravý. V jeho semináři nemá místo taková zbožnost, která vzniká z fanatismu či trýznění těla a je spojena s magickými praktikami, pověrami, levitacemi apod. Cílem pravé zbožnosti je uctívání Boha (*Dei cultus*), naše dokonalost (*nostra perfectio*) a dobro pro bližního a stát (*proximi ac rei publicae bonum*). Přičemž každodenní účast na mši a modlitba breviáře je samozřejmostí. Před slavnostmi Páně a mariánskými svátky se alumnům doporučuje přistoupit ke svátosti smíření, proto mají být v tyto dny povoláni do semináře dva až tři zpovědníci. Dále má mít každý ze seminaristů k dispozici nějakou duchovní četbu (pochopitelně vedle Písma svatého). Statuta doporučují díla svatých Otců: Basila, Jana Zlatoustého, Augustina a Řehoře. Z novějších knih pak *Úvod do zbožného života*, sepsaný sv. Františkem Saleským, nebo Muratorihovo pojednání o pravé křesťanské zbožnosti. Vedle individuální četby se měli všichni, zejména však studenti třetího ročníku, účastnit o nedělích a svátcích společného předčítání z knih. Na konci každého školního roku se měly konat exercicie či rekolekce. Tuto praxi přejímá Trautmannsdorf ze statut starších. Exercicie jako takové nezavrhuje. Nemají to však být nějaké *enthusiasticae meditationes*, při kterých lidé, jako by vystoupivší z těla, nazírají nebeské radosti či pekelná muka, které

však nikdy nikdo neviděl. Zde nalézáme jasný odpor vůči ignaciánským exerciciím, které kladou velký důraz na smyslový prožitek, na prožití té pravdy víry, o níž se rozjímá.⁶⁷ Dle Trautmannsdorfa se ale při exerciciích mají probírat témata užitečná k utváření dobrého kněžského života: rozjímat se má o účelu a výjimečnosti kněžského stavu, o mírnosti, lásce a umírněnosti vůči ostatním, o moudré a přiměřené horlivosti kněží vůči chybám, omylům a pohoršlivému jednání věřících apod.

Čtvrtý paragraf, nazvaný *Ordo diurnus*, tedy denní řád, popisuje přesně, co v kterou hodinu se ten či onen den má konat. Stanoví čas pro bohoslužby, modlitby, výuku, studium, vzdělávací a duchovní četbu. Řídí také praktické záležitosti jako podávání pokrmů, rekreaci, vycházky apod. V zimním období se vstávalo v pět hodin, v letním o hodinu dříve. Večerní klid byl vždy od hodiny deváté.

Závěr dokumentu též stanoví, jak se má postupovat proti tomu, kdo řád poruší: nejprve má být soukromě napomenut s otcovskou přísností (*paterna cum severitate*); je-li to bezvýsledné, má se tak stát veřejně, ve třetí instanci má pak být předveden k potrestání před biskupa. Na rozdíl od statut Blümegenových už zde nejsou vyměřeny tresty za jednotlivé přechyby (jako bylo hladovění o chlebě a o vodě, zákaz vycházek apod.). Poslední nařízení se týká rektora semináře. Ten má na konci každého ročníku podat biskupovi písemnou zprávu o každém seminaristovi, zejména o jeho nadání a charakteru, aby měl biskup o každém písemně informace a ty nejlepší seminaristy mohl po zásluze odměnit.

Závěr

Dva významné dokumenty, jimiž se řídil chod biskupského semináře a později též teologického institutu v Hradci Králové, vykazují mnoho společného. Oba odrážejí požadavky tridentského koncilu na formaci kněží (na koncil se několikrát odvolávají), oba jsou dokladem toho, že výchova a vzdělávání nové kněžské generace měla být a byla pro biskupy prioritou. Přesto jsou v nich patrné některé zásadní rozdíly, které se týkají zejména pojetí kněžské služby a spirituality. Odrážejí se v nich změny, jimiž prošlo

67 Za hlavní metodu v *Exerciciích*, stěžejním textu jezuitské spirituality, lze označit *applicatio sensuum* – použití smyslů. Ignác z LOYOLY píše, že je prospěšné použít pěti smyslů, představivosti, a poté předkládá návod, jak má člověk postupně zapojit smysly do rozjímání. Má vidět osoby v jejich konkrétní situaci, má naslouchat jejich rozhovorům apod. Srov. Ignác z Loyoly, *Duchovní cvičení*, Velehrad 2002, §121–125. Ve slavném Ignácově „podobenství“ o dvou praporech, k nimž svolávají lid na jedné straně Kristus, na straně druhé ďábel, jsou obsaženy rovněž návody, jak si smyslově přiblížit tábor démonů. Exerçant si má představit, jak jejich náčelník sedí „na vysokém trůnu z ohně a kouře, v hrozně a děsivě podobě [...] svolává nespočetné demony a je rozsévá [...] po celém světě“. Srov. tamtéž, § 140 nn. Možná právě tyto pasáže měl Trautmannsdorf na mysli, když zapovídá názírání pekelných muk při rozjímání.

náboženské cítění v rakouské monarchii v době josefinských reforem. Starší statuta jsou ještě zakořeněna v doznívající barokní religiozitě, což je patrné například z předepsaných přísných postů, meditací, duchovních cvičení, doporučené četby apod. Pouze ve dvou oblastech se zá, že i biskup Blümegen, jehož životní styl odpovídal spíše životu barokního aristokrata, byl ovlivněn novými tendencemi, a sice kritickým postojem ke scholastické teologii a zdůrazněním některých praktických pastoračních oborů při kněžské formaci.

Instrukce biskupa Trautmannsdorfa, byť v sobě obsahují mnoho ze statut starších, která byla biskupovi předlohou, jak lze vysledovat z doslovně přejatých pasáží a některých formulací, vtiskla instituci nový charakter. Studium a formace se rozložily do tří let a jednalo se o plnohodnotná teologická studia. V předchozích dobách se zde již vysvěcení kněží, kteří absolvovali základní teologická studia jinde (většinou v Praze), školili a zdokonalovali pro službu v diecézi (eventuálně též bohoslovci před složením závěrečných zkoušek a svěcením). Od dob Trautmannsdorfových nastupovali adepti kněžství ke studiu i formaci přímo do Hradce Králové. Důležité je ovšem také to, jak se proměnil duch celého ústavu. Statuta josefinismem formovaného Trautmannsdorfa nejenže již postrádají onu přísnost a tvrdost⁶⁸ (chybějí v nich jasně stanovené tresty za přestupky, hovoří se zde pouze obecně o napomenutí různého stupně), ale jasně se vymezují proti některým starším formám zbožnosti a zdůrazňují též novou roli kněze, kterou získal v josefinisticky reformovaném státě a církvi. Na instrukcích je patrné, že na váze získaly praktické obory před obory spíše spekulativními. Důležitým bodem formace kněží a kandidátů kněžství byla příprava na budoucí liturgickou službu⁶⁹ ve farnostech, na úlohu kazatele a učitele, ale též úředníka. V těchto bodech můžeme spatřovat i podobnost s reformovanými teologickými studii v Praze, kde došlo k „vymýcení *‘scholastické přítěže’*“ a jako nová disciplína byla zavedena pastorální teologie, která „*měla formovat duchovního správce jako kazatele, jako učitele a jako přítele lidu*“.⁷⁰ Z Trautmannsdorfových statut jsou patrné ideové podobnosti s generálními semináři, kde vše směřovalo k jednomu cíli, sice, aby duchovní pastýř byl dobrým služebníkem státu a církve. I zde bylo doporučováno k četbě Muratoriho dílo, i zde byla zavržena asketika a morálka dominovala nad dogmatikou.⁷¹

68 Blümegenova statuta se zdají být velmi přísná. Až dalším bádáním budeme moci zjistit, do jaké míry byly zmíněné tresty uplatňovány, jaké prohršky se řešily a jaká disciplinární opatření následovala.

69 Liturgickou praxi konali alumni zajišťováním bohoslužeb v kostele sv. Jana Nepomuckého a v katedrále Sv. Ducha: liturgií denní modlitby církve (tzv. církevní hodinky), sloužením jitřní mše u bočního oltáře na úmysly zakladatelů, kteří při semináři zřídili různé nadace, a také asistencemi při slavení pontifikálních mší. Srov. J. BURYŠEK, *Kněžský seminář*, Časové úvahy: informační měsíčník katolického lidu 7–8, 1942, s. 20; dále srov. J. N. SOUKUP, *Náš seminář*, in: Almanach 1878–1898, Hradec Králové 1898, s. 8.

70 J. KADLEC, *Přehled*, s. 158.

71 Srov. Jindřich Z. CHAROUZ, *Brněnský alumnát*, Brno 2007, s. 18.

Statuta biskupa Trautmannsdorfa platila jako základ i pro další fungování semináře v letech pozdějších. Například za biskupa Kolovrata, když bylo studium rozšířeno ze tří na čtyři roky, nebyla kvůli tomu vydána statuta nová, ale přímo do rukopisu Trautmannsdorfových statut byla jen vepsána některá nová ustanovení.

Zkoumání normativních pramenů může být dobrým východiskem pro poznání charakteru instituce, jejich cílů a života v ní, byť si musíme být vědomi, že skutečný život se mohl od norem a ideálů leckdy a v lecčems lišit. To je předmětem dalšího bádání, neboť dějiny semináře jako celku čekají ještě na své zpracování. K tématu byly zatím vydány drobné studie a dále je čtenářům k dispozici několik starších článků, publikovaných zejména v *Časopise katolického duchovenstva*.⁷² Novější a podrobnější práce zatím chybí. Těž instrukce, týkající se soužití bohoslovců české a německé národnosti, jakožto i potřeba naučit češtině ty, kdo budou působit v českém či jazykově smíšeném prostředí, se jeví jako velmi pozoruhodné. Domnívám se, že i na tomto poli přinesl seminář svoje plody, neboť stačí jen připomenout v ústavu působícího Edvarda Brynycha, který se později coby biskup královéhradecký energicky postavil proti vzniku samostatné německé diecéze v Čechách, čímž chtěl otupit hroty vzrůstajícího nacionalismu a dovést věřící katolické obyvatelstvo obou národností ke smírnému soužití.⁷³

Obtíže se založením semináře, jeho opožděné utváření dle tridentských norem, které musely na svoje naplnění počkat ve východních Čechách více než 150 let, také ukazují na nelehkou domácí církevní situaci a na celkové zaostávání rozvoje institucí potridentské církve u nás.

Statuta jsou důležitým zdrojem pro poznání proměn náboženského života v období josefinismu. V tomto přechodu od barokní religiozity k „nové“ zbožnosti, ale i při celkové proměně náboženského citění, smýšlení a praxe, sehrál klérus pochopitelně primární roli. Byl nástrojem, jímž se nové myšlenky a formy šířily mezi věřící lid. Přesto, že barokní a osvícenské pojetí zbožnosti a celkově náboženského života a myšlení bývá vedle sebe kladeno jako naprosto odlišné, je třeba mít na paměti, že kořeny a základy křesťanské spirituality zůstávají stále stejné a že osvícenský katolicismus vyrůstá z epochy barokní, kterou nemůže zcela a hlavně naráz popřít. To pozorujeme i na textech statut, kterým jsme věnovali pozornost v tomto pojednání. Stále zůstává normou pro život kněze Písmo svaté, život apoštolů (nejčastěji je zmiňován sv. Pavel, horlivý hlasatel evangelia)

72 Veškeré relevantní publikace a články k tématu jsou citovány v tomto příspěvku. Řada zmínek o semináři, většinou ovšem poměrně kusých, je pak obsažena v publikacích zabývajících se dějinami města či královéhradeckého biskupství.

73 Srov. Jitka JONOVÁ, *Podíl biskupa Brynycha na zabránění zřízení samostatné německé diecéze v Čechách*, in: P. Polehla (ed.), *350 let královéhradecké diecéze*, s. 157 nn.

a prvních křesťanů, ale též učení církevních Otců a koncilů. Láska k Bohu a k bližnímu, jež je samou podstatou křesťanství, nemůže být připisována jako typický rys pouze jednomu období či myšlenkovému proudu. To podstatné zůstává a mění se formy, projevy a akcenty.

Summary

„*Accipite disciplinam et servate illam.*“ The Study Rules of the Episcopal Seminary in Hradec Králové Issued by the Bishops Blümegen and Trautmannsdorf between 1766 and 1802 as a Source of Knowledge of the Formation of the Diocesan Clergy

The contribution presents two important documents by which the working of the Episcopal Seminary in Hradec Králové founded in 1706, and one hundred years later extended on Theological Institute, was directed. This is the *Institutio seminarii episcopalis Reginae-Hradecensis*, seminar statutes issued in 1766 by Bishop Heřman Hannibal Blümegen, and the statutes *Institutum seminarii episcopalis Reginae-hradecii*, drawn up by Bishop Tadeáš M. Trautmannsdorf in 1802.

In the case of the statutes issued by Bishop Blümegen, this is the first more extensive instruction affecting the functioning of the institution in every detail. Although the statutes follow the older rules issued for the seminar, they are, however, more sophisticated, and therefore they provide a better insight into the functioning of this religious institution. They became the model for later statutes. Then, the instructions of Bishop Trautmannsdorf play a crucial role in the history of the institution that acquired a new character during his episcopate. Later statutes or instructions to run the seminar issued in the 19th century are just the supplement or the specification of Trautmannsdorf's statutes, which are, in many ways, based on the older ones, though.

Both the examined documents show a lot in common. They reflect the requirements of the Council of Trent on the formation of priests, and they are the evidence that the upbringing and education of a new generation of priests should be a priority for bishops. Especially, Blümegen's statutes were very strict. They set tough sanctions (solitary confinement, starvation) for disciplinary offences. The statutes of the Enlightenment influenced Trautmannsdorf already lack this strictness and severity, and they only concern the reprimand offenders and moral appeals to them in general.

The research of these and other normative sources can be a good starting point for getting to know the nature of the institution and life in it, although we must be aware that real life could differ from the norms and ideals in many ways. The determination of this is a challenge for further research. The knowledge of the formation of the diocesan clergy is very important for the period in which a priest accompanied a man from the cradle to the grave and had undeniable influence on the way and quality of life of the majority of the population.